

Bir Ahlak Risalesinin Kaynakları: *Âdâb-ı Menâzil* Örneği*

Gülnur Hediye Çınar**

İlhami Danış***

Öz

XVI. yüzyılda Abdülatif Karamânî tarafından kaleme alınan *Âdâb-ı Menâzil*, tasavvufi bir temel üzerine inşa edilmiş ahlak-nasihat türünde bir eserdir ve özellikle Osmanlı toplumundaki ahlak anlayışını gösteren metinlerden biri olarak dikkat çeker. Bu eser, kadınlara yönelik yazılmış olmasıyla kendi döneminde farklı bir yerde konumlanmakta ve toplumsal ilişkilerden bireysel ahlaka kadar geniş bir perspektifle çeşitli meseleleri ele almaktadır. Osmanlı toplumundaki ahlaki normların anlaşılmasına katkı sağlayan bu eser, aynı zamanda dönemin sosyal yapısını anlamada da önemli bir kaynak niteliğindedir.

Bu çalışmada, XVI. yüzyıla kadar yazılmış olan ahlaknâme türündeki eserlere genel bir bakış sunulmuş, Abdülatif Karamânî'nin hayatı ve eserinin yazılma süreci ele

* Bu makale “Abdülatif Karamânî ve *Âdâb-ı Menâzil* Adlı Eseri: İnceleme ve Tenkitli Metin” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı, İstanbul/ Türkiye, gulnurh.cinar@gmail.com, orcid.org/0009-0003-2665-917X.

*** Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, idanis@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3886-2039.

alınmıştır. *Âdâb-ı Menâzil*'in başlıca konuları arasında aile, toplumsal ilişkiler, anne-baba ve çocuk hakları, eşlerin birbirleri üzerindeki hakları, komşuluk ilişkileri gibi meseleler yer alırken, metin içeriği on beş fasıl şeklinde düzenlenmiştir. Eserin sade bir Türkçe ile yazılmış olması, geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmesini sağlamış ve özellikle Müslüman kadınların haklarına dair bir rehber işlevi görmüştür.

Makale kapsamında, eserde kullanılan kaynaklar tefsir, hadis, tasavvuf, toplumsal konular ve edebiyat başlıkları altında incelenmiş, bu kaynakların eser üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Başta Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı, Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmî'd-Dîn*'i, Münzirî'nin *et-Tergîb ve't Terhîb* gibi klasik eserler olmak üzere, Karamânî'nin geniş bir kaynak yelpazesinden faydalandığı ortaya konmuştur. Ayrıca, metin içinde yer alan anonim beyitler, halk hikâyeleri ve dini referanslar, eserin zengin bir edebi ve kültürel arka plana sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı Osmanlı döneminde ahlak eserleri (ahlaknâme) türü yazılmış bir eserin ana kaynaklarına değinerek bu türün çerçevesine bir perspektif sunmak ve muhtevasına dair bir fikir vermektir.

Anahtar Kelimeler: Abdüllatif Karamânî, *Âdâb-ı Menâzil*, ahlaknâme, tasavvuf, Osmanlı toplumu.

Sources of an Ethical Treatise: The Example of *Âdâb-ı Menâzil*

Abstract

Âdâb-ı Menâzil, written by Abdüllatif Karamânî in the 16th century, is a work of ethical and advisory literature grounded in a Sufi framework. It stands out as one of the significant texts reflecting the moral understanding of Ottoman society. This work is particularly notable for being addressed to women, positioning itself uniquely within its time, and addressing a broad range of issues from individual ethics to social relationships. Serving as a crucial source for understanding the moral norms of Ottoman society, it also provides valuable insights into the social structure of the period.

This study offers a general overview of ethical treatises (*ahlaknâmes*) written up to the 16th century, while examining Abdüllatif Karamânî's life and the process behind the writing of his work. Among the primary topics of *Âdâb-ı Menâzil* are family, social relations, the rights of parents and children, the mutual rights of spouses, and neighborly relations. The text is organized into fifteen chapters and written in plain Turkish, which allowed it to reach a broad readership, serving as a guide particularly for Muslim women regarding their rights.

Within the scope of this article, the sources used in the work are analyzed under the headings of exegesis, hadith, Sufism, societal issues, and literature. The influence of

these sources on the text is also explored. It is revealed that Karamânî drew upon a wide range of classical works, including Zemahsharî's *al-Kashshâf*, Ghazâlî's *Ihyâ' 'Ulûm al-Dîn*, and Mundhirî's *al-Targhîb wa al-Tarhîb*. Additionally, the inclusion of anonymous couplets, folk tales, and religious references demonstrates the text's rich literary and cultural background.

The aim of this study is to provide a perspective on the framework of the ethical treatise genre in the Ottoman period by addressing the primary sources of a significant work and offering insights into its content.

Keywords: Abdülatif Karamânî, *Âdâb-ı Menâzil*, ahlaknâme, Sufism, and Ottoman society.

Ahlak Risaleleri ve *Adâb-ı Menâzil*

Osmanlı tarih yazıcılığında, başlangıçta hükümdarlara yönelik olarak yazılan siyasetnâmeler zamanla toplumu da içine almış ve bu süreç, ahlak eserleri (ahlaknâme) olarak bilinen yeni bir türün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür eserlerin temel amacı, bireyin kendi mizacında var olan huy ve davranışların farkına varmasını sağlamak ve nefsin her türlü kötülükten arındırarak onu manevi olgunluğa ulaştırmaktır. Bu anlayış, “nefsin ıslahı, kişiyi Allah’a daha fazla yakınlaştırır”¹ ilkesine dayanır. Dolayısıyla bireyde başlayan ahlaki düzelmenin önce ailesine, ardından çevresine ve nihayetinde tüm topluma yayılarak, İslam ahlakına uygun bir düzenin tesis edileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, “İslam ahlakı”² kavramını esas alan âlimler, antikçağ filozoflarının ahlakla ilgili görüşlerini de Kur’an ve sünnete uygunluk açısından değerlendirerek yeni bir perspektifle ele almışlardır. İslam tarihinde yazılan ahlak türündeki eserler arasında, İbn Miskeveyh’in *Tezhibü’l-Ahlâk*, Adudüddin el-Îcî’nin *el-Ahlâku’l-Adudiyye*³ ve Nasîrüddîn Tûsî’nin *Ahlâk-ı Nâsirî*⁴ gibi çalışmalar öne çıkmaktadır. Osmanlı coğrafyasında ise ahlaknâme geleneği, Âşık Paşa’nın *Garibnâme*’siyle⁵ başlamış ve Hüseyin Oğlu Mûsâ İznîkî’nin *Münebbihü’r-Râkîdîn*⁶, Cemâleddin Aksarâyî’nin *Ahlâk-ı Cemâlî*⁷ ve Eşrefoğlu Rûmî’nin *Müzekki’n-Nüfus*⁸ gibi eserleriyle devam etmiştir.

- 1 İbn Miskeveyh, *Tezhibü’l-Ahlâk*, çev. Abdülkadir Şener- İsmet Kayaoğlu- Cihat Tunç, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2017.
- 2 İslam ahlakı çok sert davranışların yumuşatıldığı, aklın iman içinde tamamlanıp imanın akıl ile sağlamlaştırıldığı, ferdin şahsiyetini oluştururken cemiyeti zedelemeyen, dini, ferdi, ictimai her çeşit ihtiyaçlara, bütün problemlere cevap veren ve çözüm teklif eden, geniş ve evrensel bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Hüsameddin Erdem, “Osmanlı’da Ahlâk ve Ahlâk Risaleleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, sayı 10, 2000, s. 26.
- 3 Arapça olarak yazılan bu eser Osmanlı Devleti zamanında Taşköprizâde tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. İlm-i ahlak, tedbirü’l-menziel, ilm-i siyaset olarak risale şeklinde üç bölümden oluşmuştur. Taşköprizâde, *Şerhu’l-Ahlâki’l-Adudiyye*, çev. Elem İçöz-Müstakim Arıcı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- 4 Miskeveyh’in görüşleriyle birlikte siyaset felsefesinin ve ev idaresinin daha ayrıntılı incelenmesinin gerekli görür. İlm-i ahlâk, tedbirü’l-menziel, ilm-i siyaset şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Nasîrüddîn Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov- Zaur Şükürov, İstanbul, Lîtera Yayıncılık, 2007.
- 5 Âşık Paşa, *Garib-nâme*, haz. Kemal Yavuz, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000.
- 6 Hacı Hüseyin Oğlu Musa İznîkî, *Münebbihü’r-Râkîdîn*, haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2002.
- 7 Üç bölümden oluşan bu risale, aslında tam olarak *Ahlâk-ı Nâsirî*’nin devamı şeklindedir. Mustafa Öz, “Cemâleddin Aksarâyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, s. 308-309.
- 8 Müellif eserin mukaddimesinde özellikle zamanın iyi olmadığı, münafıkların çoğaldığı,

XVI. yüzyılda Kınalızâde Ali Çelebi *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde kendinden önce yazılmış ahlaknâmeleri de dikkate alarak geniş bir eser kaleme almıştır.⁹ Yine bu yüzyılın başında kaleme alınan bir diğer ahlaknâme örneği ise Abdüllatif Karamânî tarafından yazılan *Âdâb-ı Menâzil*'dir. Bu eser özellikle kadınların talepleri üzerine yazılmış olması dikkat çekmektedir. Birçok kaynağın bir araya getirilmesiyle yazılan bu eser, kendisinden önce yazılan ahlak eserlerinin dışında tutulmalıdır. Çünkü yukarıda zikredilen eserler, İslâm felsefesi metodu ile kaleme alınan kaynaklar olup, hiçbiri müellif tarafından kullanmamıştır. Aynı zamanda mevcut dönem içinde, kadınların eğitimlerinin ve toplumsal rollerinin şekillenmesine yönelik yazılmış olması yönüyle de ayrılmaktadır. Dolayısıyla eser; İslam ahlakı çerçevesinde kadınların kendilerini yetiştirmesine ve toplumsal kimliğinin olgunlaşmasına imkân tanımaktadır.

Müellifimiz ve eseri hakkında yazılan ansiklopedi maddelerinin yanı sıra, üç adet akademik çalışma bulunmaktadır. Bunlar; Rafet Atalay'ın, "*H. 922 Tarihli Âdâb-ı Menâzil Nüshasının Çeviri Yazılı Metni ve Eserdeki Türkçe Birleşik Fiillerin Yapı ve Anlam İncelemesi*" olup, dil bilgisi alanındaki doktora çalışmasıdır.¹⁰ Ardından Tuba Tatar'ın "*Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'ine Göre Menzil Kavramının Değerlendirilmesi*" yüksek lisans çalışması ise menazil kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.¹¹ Son olarak Sevinç Zengin'in, "*16. Yüzyıl Toplumunda Çocukluk: Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî'si ile Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'inde Çocuklar*" isimli yüksek lisans çalışmasında her iki eserde yer alan çocuklara ilişkin konuların karşılaştırılması yapılmıştır.¹²

Abdüllatif Karamânî ile ilgili sınırlı bilgiler ve nisbesinden yola çıkarak Konya-Karaman çevresine mensup bir kişi diyebiliriz. Mutasavvıf bir kişiliğe

beylerin zalim ve kadıların rüşvetçi olduklarından yakınmaktadır. Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfus*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İnsan Yayınları, 1996.

- 9 Eserin ilk bölümünde kişilerde huy çeşitleri ve mizaçlar; ikinci bölümde aile yönetimi, üçüncü bölümde ise devlet yönetimine dair konular işlenmiştir. Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, haz. Mustafa Koç, İstanbul, Klâsik Yayınları, 2007.
- 10 Rafet Atalay, "922 Tarihli Âdâb-ı Menâzil Nüshasının Çeviri Yazılı Metni ve Eserdeki Türkçe Birleşik Fiillerin Yapı ve Anlam İncelemesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa, 2015.
- 11 Tuba Tatar, "Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'ine Göre Menzil Kavramının Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.
- 12 Sevinç Zengin, "16. Yüzyıl Toplumunda Çocukluk: Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî'si ile Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'inde Çocuklar", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2021.

sahip olmakla birlikte yaşadığı bölgede “*Fakih Karamânî, Kara Abdüllatîf, Siyah ve Siyahser (Karabaşlıklî)*” gibi lakapları ile tanınmaktadır.¹³ Hakkındaki kısa ama önemli bilgilere Kâtip Çelebi’nin *Keşfü’z-Zünûn*,¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa’nın *Hedîyyetü’l-Arifîn*¹⁵ ve Bursalı Mehmed Tahir Efendi *Osmanlı Müellifleri* isimli eserlerden erişebilmekteyiz. Bu bilgilere göre o dönemin mutasavvıf şeyhlerinden biri olduğu tahmin edilmektedir.¹⁶ *Âdâb-ı Menâzil*’de geçtiği kadarıyla eşinin ulema ailesine mensup eğitilmiş bir hanım olduğu bilinmektedir.¹⁷ *Âdâb-ı Menâzil*’in telifinde Karamânî’nin eşinin etkisi söz konusudur. Baba evinde başladığı ilim tahsiline evlendikten sonra da devam eden Karamânî’nin eşi kocasından hadis ve tefsir alanında dersler almıştır. Kendisi de hanımlara ders vermiştir. Derse devam eden hanımların talebini Abdullatif Karamânî’ye iletmesiyle bu eser vücuda gelmiştir. Karamânî bu isteği “... *Günlerde bir gün bu fakîre eytдилer. Bu havâtin ahvâline ve ehl-i beyt nizâmına muvâfık bir kitâb olsa bu hâtûnlar ki gelürler, anlara okuyu vireydün dediler. Biz dahi gördük ma’kûl cevâbdur*”¹⁸ sözleriyle ifade etmiştir. Karamânî ise hanımlara yönelik ahlaki ve tasavvufi bir eser olmadığını belirterek bu eseri kaleme almasının son derece önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁹

Karamânî eserini sade ve anlaşılır bir üslup ile okuyucuların istifadesi için Türkçe olarak yazmıştır. Metin içinde konular çeşitli fasıllara ayrılmaktadır. Toplamda on beş fasıl ihtiva eden bu eserde konular sırasıyla şöyledir;

- 13 Hüsameddin Erdem, “Abdüllatîf Karamânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul, TDV Yayınları, 1988, s. 256; Müjgan Cumbur, “Abdüllâtîf”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2001, s. 81; Recep Dikici, “Osmanlı Dönemi Karamanlî Âlim ve Edipler”, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu II*, 2016, s. 63.
- 14 “*Yazan şeyh Abdüllâtîf el-Karamânî’dir. Siyahser diye tanınmıştır*” şeklinde bir bilgiye yer vermektedir. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı, cilt 4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017, s. 1388.
- 15 “Abdüllâtîf bin Turmuş el-Karamânî el-ma’rûf Siyâhser. Âdâdû’l-Menâzil fî tasavvufî Türkî” Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü’l-Ârifîn, Esmâ’ü’l-Müellifîn ve Âşârü’l-Muşannifîn*, çev. Kılıslı Rifat Bilge- İbnül Emin Mahmut Kemal İnâl- Avni Aktuç, cilt 1, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1951, s. 618.
- 16 *Fuzalâ-yı meşâyih*ten bir zat olup ahlâk, tasavvuf ve mev’ızalardan bahseden...” şeklinde zikretmektedir. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Yekta Saraç, cilt 1, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2016, s. 138.
- 17 Ancak hanımının hangi ulema ailesine mensup olduğunu eserinde bildirmemektedir. Abdüllatîf Karamânî, *Âdâb-ı Menâzil*, Milli Kütüphane, 06 Mil. Yz. B 928, vr. 2b.
- 18 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 2b.
- 19 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 3a.

1. Kadının Eş Olma Hukuku (*el-Fasl-ı el-evvelü fî hukûk-ı zevciyyetü*)
2. Kocalık Makamının Ayrıntılı Olarak Belirtilmesi (*el-Fasl-ı's-sânî fî tahkîki'l-makâmı bi'l-emsâlî ve't-tafsîl*)
3. İyiliğin Emredilmesi, Kötülüğün Yasaklanması (*el-Fasl-ı's-sâlisü fî'l-emri'l mâ'rûfî ve'n-nehyi 'ani'l-münker*)
4. Aile Kavramının Ayrıntılı Olarak İncelenmesi (*Fasl-ı fî tafsîl-i ehli'l-beyt*)
5. Anne ve Babanın Çocuklar Üzerinde Hakları (*Fasl-ı fî hukûki'l-vâlideyni 'ale'l-veled*)
6. Akrabalık Hukuku (*Fasl-ı fî hukûki'l-akrabâ*)
7. Hizmetlilerin ve Hayvanların Hakları (*Fasl-ı fî hukûki'l-hademi ve'l-hayvânâtı*)
8. Kadının Erkek Üzerindeki Hakları (*Fasl-ı fî hukûki'n-nisâ'i 'ale'r-ricâl*)
9. Erkeğin Kadın Üzerindeki hakları (*Fasl-ı fî hukûki'r-ricâli 'ale'n-nisâ*)
10. Toplum İçindeki “Saliha” Kadının Faziletlerinin Tanımlaması (*Faslun fî fezâ'ilü'n-nisâ'i's-sâlihât*)
11. Saliha Kadınlardan Örnek Hikâyeler (*Fasl-ı fî hikâyâtı'n-nisâ'i*)
12. Ziyafet Verme ve Misafir Ağır lama Adabı (*Fasl-ı fî'z-ziyâfet ve hukûku'l-ihvân*)
13. Şeytan ve Küfür Meselesi (*Fasl-ı fî elfâzı'l-küfri ve ef'âlihi ve mekâyidi's-şeytân*)
14. Şam, Yemen ve Necid Bölgelerinin Kutsallığı (*Fasl-ı's-sânî fî fezâ'ili's-Şâm*)
15. Komşunun Komşu Üzerindeki Hakkı (*Fasl-ı fî hukûki'l-câri 'ale'l-câri*)

Eserin toplamda otuz iki adet nüshası günümüze ulaşmıştır. Bu nüshalardan sekiz adedi Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, beş adedi İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi, on üç adet Ankara Milli Kütüphane, iki adet Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ile diğer çeşitli kütüphanelere kayıtlıdır. Ancak zikredilen nüshalar içinde müellif nüshası olmaması sebebiyle incelemeye temel oluşturacak nüshaların seçiminde, genel kabul gören bazı ölçütler dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, ele alınan metnin başlıklarının eksiksiz ve düzenli biçimde yer alması, örneklerin tam ve doğru şekilde verilmiş olması, dilinin açık ve anlaşılır olması

gibi unsurlar öncelikli kriterler arasında değerlendirilmiştir. Ayrıca, metinlerde yer alan Arapça ve Farsça unsurların doğru okunabilirliği, istinsah kalitesi ve dilsel sadelik de seçim sürecinde belirleyici olmuştur. Nüsha tercihlerinde, mümkün olduğunca metnin en eski tarihli nüshalarına ulaşılması hedeflenmiş, böylelikle eserin orijinal yapısına en yakın biçimde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenlerle çalışmamızda, Ankara 06 Mil Yz. B. 928, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Kısım Nr. 290 ve Hacı Mahmud Efendi Kısım Nr. 4525'te kayıtlı olan nüshalar esas alınarak metinler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Adâb-ı Menâzil'in Kaynakları

Karamanî, *Âdâb-ı Menâzil*'de her bir faslın sonunda, kullandığı eserlerin isimlerini müellifleriyle birlikte sıralamıştır. Fasl sonlarında müellif ve eserler şu ifadelerle belirtilmiştir:

“...Bu mesâilün kimi *Keşşâf*'dan, kimi *Meşârik*'dan, kimi *Ravzâtü'l-'Ulemâ*'dan, kimi *Kitâb-ı Tergîb-i Terhîb*'den, kimi *Şerri'a*'dan ve şerâhinden, kimi *Cevâhirü'l-Bihâr*'dan, *Câmiu'l-Fetevâ*'dan, kimi *Enîsü'l-Celîs*'den, kimi dahi ba'zı münâsib yerlerden menkûldür...”

Karamanî, *Âdâb-ı Menâzil*'inde tefsir başta olmak üzere hadis, fıkıh, edebiyat ve mantık gibi birçok alana ait kaynakları referans olarak kullanmıştır. Müellif, eserini tasavvufi temelli bir ahlaknâme (nasihatnâme) şeklinde yazdığı için pek çok toplumsal konuyu da ele almış ve bu sebeple oldukça çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. Ancak sıkça başvurduğu bazı temel kaynaklar da dikkat çekmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm tefsirinde *el-Keşşâf*, hadislerde Münzirî'nin *et-Tergîb ve't Terhîb* ile Radıyyüddin es-Sâgânî'nin *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye*'si; toplumsal ahlak konularında ise Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmü'd-Dîn* ve Zendüvistî'nin *Ravzâtü'l-'Ulemâ*, *Nüzhetü'l-Fudalâ* adlı eserleri, Karamanî'nin ana kaynak olarak sıkça kullandığı eserler arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Karamanî'nin *Âdâb-ı Menâzil*'de yararlandığı kaynakları konularına göre ele alacağız.

1. Tefsir Kaynakları

Karamanî'nin *Âdâb-ı Menâzil*'inde en başta tefsir eserleri yer almaktadır. Müellif, ele aldığı her meseleyi mutlaka ayetlerle delillendirmiştir. Ancak, bu ayetlerin hangi sûreye ait olduğunu belirtmemiştir. İlgili konular açıklandıktan sonra ayetlere önce Arapça metinleriyle yer verilmiş, ardından “dimek olur ki” ifadesiyle ayetlerin Türkçe açıklamaları sunulmuştur.

Müellif özellikle evlilik birliği ve karı koca arasındaki ilişkilere dikkat çekme noktasında *el-Keşşâf*'ı kaynak olarak kullanmıştır. Eserde erkeklerin vali kılınması ve bu hakkın sınırları²⁰ kadın ve erkek arasındaki sevgi ve muhabbetin Allah'ın kudretinde olduğu²¹ aile reisliği ve sorumlulukları vb. konuları *el-Keşşâf*'dan alınmak suretiyle işlenmiştir.²²

Tefsir alanında diğer bir isim ise Ebu'l Berekât Neseî'dir. Hanefî mezhebinin önde gelen isimlerinden biri olarak, tefsir, fıkıh gibi birçok alanda çalışma yapmış çok yönlü bir âlimdir.²³ Neseî'ye ait *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* ise önemli tefsir eserlerinden biridir. Karamânî'nin fıkhi temelli konularda oluşabilecek sorulara karşı Neseî'nin tefsir eserinden açıklık getirdiğini görmekteyiz. Müellif, insanların nafile ibadet noktasında neler yapmaları ya da neleri okuması gerektiği gibi soruların cevaplarını doğrudan bu eser üzerinden vermektedir. Nitekim Karamânî Âl-i İmrân Sûresi,²⁴ Rûm ve Sâffât Sûre'leri,²⁵ ile Meryem ve İsrâ Sûre'lerinin²⁶ tefsirlerinde bu kaynaktan istifade etmiştir.

Karamânî'nin tefsir konusunda başvurduğu diğer bir isim Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı eseridir.²⁷ Karamânî, bazı peygamber kıssalarını ve bu kıssaların açıklamalarını Beyzâvî'den aktarmaktadır. Özellikle Bakara Sûresi'nde geçen sihir yapma konusu ile Harut ve Marut kıssası,²⁸ Neml Sûre'sinde yer alan Hz. Süleyman ile Hüdüh kuşu arasındaki durum,²⁹ Belkıs'ın ortaya çıkmasıyla birlikte iman etmesi meselesi ve Belkıs'ın Sebe halkına hükümdarlık etme sürecine ilişkin kıssaları bu kaynaktan yararlanarak tefsir etmiştir.³⁰

20 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 12b-13a; Zemâhşeri, *el-Keşşâf*, çev. Muhammed Coşkun- Ömer Çelik- Mehmet Erdoğan Sadrettin Gümüş- Adil Bebek- Murat Sülün Mehmet Çiçek- Necdet Çağıl, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

21 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 14a-14b.

22 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 15b.

23 Murteza Bedir, "Ebu'l Berekât Neseî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 567.

24 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 960a-961b; Ebu'l Berekât Neseî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, çev. Harun Ünal, cilt 2, İstanbul, Ravza Yayınları, 2003, s. 221-222.

25 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 961b-962a.

26 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 946b-947b.

27 Kâdî Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, *Muhtasar Kâdî Beydâvî Tefsiri*, çev. Prof. Dr. Sadi Eren, İstanbul, Selsebil Yayınları, 2011.

28 06 Mil. Yz. B. 928, vr.187b-191a.

29 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 397b-400a.

30 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 813a- 822a.

Eserde ismi geçen son tefsir kaynağı ise Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî'nin *Bahrü'l-Ulûm* isimli tefsiridir.³¹ Maverâünnehir'den Karaman bölgesine geldiği bilinen bir Türk müfessiri olan Semerkandî, eserinde özellikle ayetlerin inme sebepleri üzerinde durmuştur. Bunun dışında bazı ayetlerin tefsirinde *Bahrü'l-Ulûm*'dan da istifade ederek kendi yorumlarını da eklemiştir. Fussilet Sûresi'nde geçen “iyilik ve kötülüğün eşit olmaması” ilkesini dikkate alan Karamânî, bu ayeti insanların hayvanlara karşı davranışlarında yumuşak olmaları ve onlara zulmetmemeleri gerektiği şeklinde yorumlamıştır.³² Yine Sâffât Sûresi'ndeki ayetlerin zehirli hayvanlardan korunmak için kullanılabileceğini söylemektedir.³³ Ele aldığı diğer bir önemli konu ise aynı cinsten iki kişinin ilişki içinde bulunması ile ortaya çıkacak ahlaki çöküntüdür. Bu durum Lût Kavmi'ne benzetilmek suretiyle kişilerin hem bu dünyada hem de ahirette cezalandırılacağı şeklinde yorumlamaktadır.³⁴

2. Hadis Kaynakları

Karamânî'nin *Adâb-ı Menâzil'de* konuların delillendirilmesi niteliğinde, ayetlerden sonra en çok başvurduğu kaynaklar hadisler olmuştur. Hadisler, Arapça metniyle verilmekte, ardından “rivayet olunur ki” gibi ifadelerle Türkçe olarak açıklanmaktadır.

Eserde ağırlıklı olarak kullandığı kaynakların başında hadis hafızı olarak bilinen Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî tarafından yazılan *et-Tergîb ve't Terhîb* adlı eser gelmektedir.³⁵ Münzirî eserinde toplumsal konuları içeren hadisleri bir araya getirmiştir. Karamânî ise bu eserden seçtiği hadislerle toplumsal birlik ile alakalı konuları ele almıştır. Bunların en başında yetim hakkı gelir.³⁶ Ardından misafir ağırlama adabını hadis yolu ile delillendirmiş, yatılı misafir konusuna değinmiştir.³⁷ Toplum ahlakını içeren bir diğer önemli konu ise komşu hakkıdır. Komşu olan kişilerin birbirleri üzerinde hem dünya hem de ahiret açısından sorumlulukları bulunduğu gibi konular, hadisler aracılığıyla aktarılmıştır.³⁸

31 İshak Yazıcı, “Bahrü'l-Ulûm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 517-518.

32 06 Mil. Yz. B. 928 vr. 291a.; Seyyid Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî, *Bahrü'l-Ulûm*, çev. Ali Kara, cilt 5, İstanbul, 2000, s. 503.

33 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 292a-292b.

34 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 321a-321b.

35 Mehmet Yaşar Kandemir, “Münzirî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 35-37.

36 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 217b.

37 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 563b.

38 06 Mil. Yz. B. 928 vr. 488b.

Hadis alanındaki diğer önemli isim hadis âlimi olarak bilinen Râdiyyüddin Sâgânî'dir.³⁹ Karamânî, yalnızca sahih hadisleri derleyen *Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye* adlı eserden önemli gördüğü bazı konular için faydalanmıştır. Ancak müellif, bu hadisleri birer hikâye formatında sunarak farklı bir üslup benimsemiştir.

Karamânî, özellikle *emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker* konusunda Efendimiz'in meşhur hadisine yer vermiştir: "Sizlerden her kim bir kötülük görürse onu eliyle, gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse kalbi ile gidersin."⁴⁰ Ardından zina yapan kişinin şehirden sürülmesi⁴¹ ile ana baba hakkının cihat etmekten daha üstün olduğu hadisleri birer hikâye şeklinde işlenmiştir.⁴² Karamânî'nin dikkat çeken diğer bir hadis örneğinde ise; zehirli hayvanların öldürülmesinin caiz olduğu, metinde "*keler*" olarak ifade edilen kertenkele gibi sürünen hayvanlara vurulduğunda sevap kazanılacağını bu eser aracılığıyla duyurulmasıdır.⁴³

Metnin birçok yerinde zikredilen ve hadis alanında önemli bir yere sahip olan diğer bir isim el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'dir. Süyûtî, dönemin meşhur tefsir, hadis ve fıkıh bilimcisi olarak tanınmaktadır.⁴⁴ *Câmiu's-şagîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr*⁴⁵ adlı eseri daha kısa hadisleri içermektedir. Karamânî ise eserin bu özelliğinden dolayı daha önce belirtilen bazı konuların tekrar vurgulanmasında kısa hadislerle yönelmektedir. Nitekim yetim bahsine tekrar değinerek bulundukları evlerin hayır ve bereket dolu olduğunu anlatmıştır.⁴⁶ Ardından mazlumun bedduasından korunulması gerektiğini; çünkü onların dua ve beddualarının tutacağı Süyûtî'den iktibas ettiği hadis aracılığı ile okuyucuları tembihlemektedir.⁴⁷ Evlilik konusu hadis üzerinden anlatılan diğer meselelerden biridir. Bu noktada müellif eş olarak alınacak kişilerde aranacak vasıflara dair hadislere yer vermiştir.⁴⁸

39 Mehmet Görmez, "Râdiyyüddin Sâgânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 35, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, s. 487.

40 06 Mil. Yz. B. 928, s. 63-64; Râdiyyüddin Sâgânî, *Meşâriku'l-Envâr Tercemesi*, çev. Enver Baytan, cilt 4, İstanbul, Baytan Kitapevi, 1971, s. 502.

41 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 364 a -364a.

42 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 237 a -237b.

43 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 292b.

44 Halit Özkan, "Süyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 38, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, s. 188-198.

45 Mücteba Uğur, "el-Câmi'u's-şagîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 113-114.

46 06 Mil. Yz. B. 928, s.434; Süyûtî, *Câmiü's- Şagîr*, Tercüme ve Şerhi, çev. İsmail Mutlu-Şaban Döğen-Abdülaziz Hamit, cilt 2, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 1996.

47 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 218a.

48 İsmail Mutlu- Şaban Döğen, Abdülaziz Hamit, *a.g.e.*, s. 235.

3. Toplumsal Konuları İhtiva Eden Kaynaklar

Karamânî eserinde dini kaynakların yanı sıra toplumsal ahlakın öne çıkarıldığı kaynaklara da yer vermiştir. Bunların en başında önemli mutasavvıflardan biri olan İmâm-ı Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* isimli eseri gelmektedir.⁴⁹ Gazzâlî'nin bu eserini ümmet için bir ıslah projesi niteliğinde kaleme aldığı görüşü yaygındır.⁵⁰ Karamânî de ideal Müslüman bir toplumu amaçladığı için temel kaynak olarak İhyâ'yı kullanmıştır. Bu eserle insanların sosyal ilişkileri bağlamında konulara doğrudan değinmektedir. Zira kişilerin davet vermesi, misafirlerin ağırlanması ve yemek yemenin adabı başlıca toplumsal konuları oluşturmaktadır. Yine köle ve cariyeler hususunda onlara nasıl davranılması gerektiği, ihtiyaçlarının eksik edilmemesi ve güç yetiremeyeceği işler verilmemesi gibi konuların altı çizilmiştir.⁵¹ Ayrıca Gazzâlî'den hareketle erkeğin kadın üzerindeki hakları da müstakil bir fasıl olarak işlenen konular arasındadır.⁵²

Ebû'l-Leys es-Semerkandî, Hanefî mezhebinin fıkıh alanındaki önemli temsilcilerinden biri olarak,⁵³ toplumsal ahlak ve nasihat türünde kaleme aldığı *Tenbihü'l-Gâfilin* ve *Bustânü'l-Ârifin* adlı eserleriyle öne çıkmıştır. Bu eserler, Karamânî'nin metninde en çok faydalandığı kaynaklar arasında yer almaktadır. Nasihat özelliği taşıyan bu eserler, aile birliğinde karşılıklı haklara dikkat çekmesiyle toplumsal ahlak konusuna farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Özellikle, uhrevî hayatın güzelliğinin anne ve babanın gönlünü hoş tutmaktan geçtiği vurgulanmıştır. Nitekim ana babanın evlat üzerindeki hakları, *Bustânü'l-Ârifin*'den aktarılmış ve müstakil bir konu olarak ele alınmıştır.⁵⁴ Ardından müstakil fasıllardan biri olarak bu defa çocukların ana-baba üzerindeki haklarının bilgisi verilmektedir.⁵⁵ Toplumsal bir diğer önemli konu olan alkol meselesi de ele alınmıştır. İçkinin yol açabileceği zararlar yalnızca içme safhası ile sınırlı tutulmamış; üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde emeği olan herkesin bu

49 Mustafa Çağrı, "Gazzâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 13, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s. 489-505.

50 Sezai Küçük, "Klâsiklerimiz/ VI, İhyâü Ulûmi'd-Dîn (Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî- ö. 505/ 1111)", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 7, 2001, s. 311.

51 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 283b-284b.; İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ali Arslan, cilt 5, İstanbul, Yayıncılık Matbaası, 1974.

52 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 460a-463b.

53 İshak Yazıcı, "Ebû'l-Leys Semerkandî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 36, İstanbul, TDV Yayınları, 2009, s. 473.

54 Ebû'l-Leys-es-Semerkandî, *Tenbihü'l-Gâfilin ve Bustânü'l-Ârifin*, çev. Yaman Arıkan, cilt 1, İstanbul, Uyanış Yayınları, 1983, s. 140-142.

55 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 136a-146a.

günaha ortak sayılacağına dikkat çekilmiştir. Bu, ele alınan önemli bilgiler arasında yer almaktadır.⁵⁶

Toplumsal hikâyeler noktasında istifade edilen diğer bir isim Ebû Hafis ‘Ömer İbn Ebu’l-Hasan Nişâbü’rî tarafından Farsça yazılıp⁵⁷ daha sonra el-Hac Mustafa isimli kişi tarafından “*Revnâku’l-Mecâlis*” ismiyle Türkçeye tercüme edilmiş olan eserdir.⁵⁸ Eser, toplumsal konuları ele alan hikâyeler üzerine odaklanmıştır. Karamânî, halktan insanların okuyup anlamasını ve akılda kalmasını sağlamak amacıyla eserinin büyük bir kısmını hikâye şeklinde kaleme almıştır. Bu nedenle, en çok iktibas yaptığı kaynaklar arasında hikâye türündeki eserler öne çıkmaktadır. Genel olarak tövbe etme, anne-baba hakkı ve din büyükleri ile ilgili hikâyelerin büyük bir kısmı nakledilmektedir.⁵⁹

Metin içinde en çok dikkat çeken diğer bir eser *Enîsü’l-Celis*’dir. Eserin kim tarafından yazıldığı bilinmemekle birlikte, padişah II. Murad’ın isteği ile Hafız Ankaravî tarafından “*Enîsü’l-Celis*” adı ile Türkçeye tercümesi gerçekleşmiştir.⁶⁰ Eser siyasetname tarzında yazılmış olup konular aktarılırken bağlantılı hikâyelere de yer verilmiştir. Karamânî, belirttiği kaynaklar içinde davranışlara tıbbi açıdan yaklaşan ve kişisel mizaçları konu edinen tek eser olarak kullanmıştır. Yani kişilerin çevresindeki insanlara yaklaşımlarının ve tavırlarının tıpta ahlât-ı erbaa⁶¹ olarak tanımlanan biyolojik durumdan dolayı ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Müellif bu durumun, kişisel mizaçların tabiat ilişkisiyle birlikte neler olduğunu ve nasıl tepki verdiklerini ele alan bir hikâye ile aktarmıştır. Yine kişilerin mizaçlarına göre iyi veya kötü huya sahip olmalarının tespit edilmesi hususunu işlemiştir. Öte yandan emr-i ma’ruf nehy-i münker konusunda “iyiliği emrediniz” buyruğu üzerine anlatılan birtakım hikâyelere aynı eserden iktibas edilerek yer verilmiştir.⁶²

56 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 198a.

57 F. Ahsen Turan, “*Revnâku’l-Mecâlis*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1989, s. 24.

58 *Revnâku’l-Mecâlis*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Açık Erişim Koleksiyonu, 198907554, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/a4abf6e9-51e2-447e-bb4c-4cbc4a432926>, (Erişim Tarihi 14.05.2025).

59 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 253b-254a; 755b-756a; 837a-839b.

60 Kasım Bin Seydî El-Hâfız Ankaravî, *Enîsü’l-Celis*, çev. Azmi Bilgin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2009.

61 Antikçağ ve Orta Çağ’da insanın biyolojik, ahlâki ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen dört sıvı maddedir. Dönemin tıp anlayışına göre bu maddeler insan vücudunda birtakım özellikleri barındırmaktadır. Kişi mizaçları da bu maddelere bağlı olarak demevî, safravî ve melankolik vs. tipleri meydana getirmektedir. Ayşegül Demirhan Erdemir, “Ahlât-ı Erbaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul, TDV Yayınları, 1989, s. 24.

62 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 36a-39a.

Yine devrin önemli Hanefî fakihlerinden⁶³ biri olan İmamzâde Muhammed Bin Ebû Bekir'in kaleme aldığı meşhur eseri olan *Şir'atü'l-İslâm*⁶⁴ bir ilmihâl ve ahlak kitabı olarak sünnet ve adaba dair birçok konuyu ihtiva etmektedir.⁶⁵ Eserde, gaza ve cihat konularının önemine dikkat çekilirken, bu bağlamda kullanılacak atlara dair bilgilerin *Şir'atü'l-İslâm*'da yer alması, eseri kaynak açısından daha da değerli kılmaktadır. At yetiştiriciliğine dair bilgileri ayrıntılı şekilde izah etmesi de son derece ilginçtir. At yetiştirilirken nelere dikkat edilmesi gerektiği ve hangi cinslerin tercih edilmesi gerektiği ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.⁶⁶ Buradan iktibas edilen diğer bir konu evlenilecek ve evlenilmeyecek kadınlar hakkındaki bilgilerin ele alınmasıdır. Hanımlar arasında ayırım yapılmak suretiyle fiziksel görünümüne ve huy özelliklerine değinilmiştir.⁶⁷ Öte yandan çocuklar konusunda kız ve erkek çocuklarına yaklaşımların nasıl olması gerektiği titizlikle aktarılan konulardan olmuştur.⁶⁸

Burhânüşşerîa el-Mahbûbî el-Buhârî tarafından yazılan *Şerhu'n-Nikâye* Hanefî mezhebinin temel esaslarını ihtiva eden⁶⁹ ve yaygın kullanımıyla *el-Vikâye* olarak bilinen eserdir.⁷⁰ Dini içerikli kaynaklar arasında manzum olarak yazılan eser Karamânî tarafından hanımların hallerine ilişkin soruları cevaplamaktadır. Karamânî el-*Vikâye*'den özellikle evlilikte talâk meselelerini ele almıştır. Daha sonra, hanımların aylık döngüleri ve lohusalık dönemlerine değinilmiştir. Bu dönemlerde kadınların namazdan sorumlu olmadıkları belirtilmiş; döngülerin başlama ve bitiş günlerine göre namaza dönüş zamanlarının nasıl olması gerektiği gibi konulara açıklık getirilmiştir.⁷¹

63 Recep Cici, "İmamzâde Muhammed Bin Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 22, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, s. 210.

64 Fatma Köse, Mücahit Kaçar, "Şir'atü'l-İslâm'ın Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi: Lezzetü'l-İslâm", *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 65.

65 Recep Cici, *a.g.e.*, s. 211.

66 İmamoğlu Muhammed, İmamzâde Muhammed, *Şir'atü'l-İslâm*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, Sağlam Kitabevi, 1978, s. 362.

67 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 136b-137b.

68 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 217b- 221a.

69 Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 48, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, s. 106-108.

70 Halis Demir, "Hanefî Fakihî Burhânüşşerîa'nın Vikâye Adlı Eserinin el-İnâye Fî Şerhi Vikâyeti'r-Rivâye Kümenatî Şerhi", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, cilt 1, 2018, s.182.

71 Bilâl Aktan, "Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 2002, s. 166-169; 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 387b-388b.

Toplumsal konulardaki bir diğer isim Hanefi fakihlerinden biri olan Ahmed b. Muhammed Gaznevî'dir.⁷² En önemli eserlerinden biri olan *el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-fürû'î'l-Hanefiyye* genel olarak farz, vacip, sünnet, edep, abdest türleri ve faziletleri konularını ihtiva etmektedir.⁷³ Karamânî, Gaznevî'den hareketle abdest ve türlerine dair meseleleri toplum içinde ihtilafa neden olan bir konu olarak gördüğünden ayrıntıyla işlemektedir. Dolayısıyla ibadete hazırlık ya da ibadet etmek için gerekli şartların yerine getirilmesi hususlarına açıklık getirmektedir. Özellikle kadın veya erkeğin gusül abdesti almasına dair olan konuları, hangi hallerde alması gerektiğinin ayrıntıları ile vermiştir. Yine bir diğer konu olan taharet bahsine yer verilmiş, kişinin bulunduğu ortama göre nasıl taharet alması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁷⁴ Karamânî'ye göre toplumsal olarak ihtilafa düşülen konulardan biri de oruçtur. Bu sebeple ayrı bir bahis olarak orucu bozan haller ve mevzunun ayrıntısı bu eserden nakledilmiştir.⁷⁵

İslam dünyasının önemli fıkıh ve kelam âlimlerinden biri olan Seyyid Şerîf Cürcânî, İcî'nin *el-Mevâkıf* adlı eserine "*Şerhu'l-mevâkıf*" adıyla şerh yapmıştır.⁷⁶ Eser genel olarak Allah'ın varlığı ve birliği, sıfatları ve ehl-i sünnet görüşlerini yansıtır. Karamânî bu eser doğrultusunda günümüzde dahi tartışılan konulardan biri olan ümmetlerin bölünmesi meselesine de değinmiştir. Eserden hareketle her birinin genel özellikleri belirtilmiştir. Karamânî bu fırkaların Cebriyye, Havaric Müşebbehe ve Râfızî olduğunu⁷⁷ söylerken özellikle Rafizilerin üzerinde durmuştur. Onları ehemmiyetle "...Revâfız'un bir bölüğü eydür: 'Ali'den sonra İmâm-ı Mehdî [799] muntazır fi'l-kehi'dür. Revâfız mezhebinün ba'zı tafsîli Şerh-i Mevâfık'da ve sâ'ir kütüb-i mezâhibde taleb oluna" şeklinde ifade etmiştir.⁷⁸

72 Ahmet Akgündüz, "Ahmed b. Muhammed Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 13, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s. 486-487.

73 Hilal Demiralay Cambaz, "Cemâlüddin Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî'nin el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye Fil-Furu'il Hanefiyye Eseri (Tahkik-Tercüme)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Programı, İzmir, 2016, s. 3.

74 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 411a.

75 06 Mil. Yz. B. 928, vr.414b-415a.

76 Rıdvan Kalaç-Hayrullah Engin, "Kelâm Eserlerinde Hadis Kullanımı: -el-Cürcânî'nin Şerhu'l-Mevâkıf'ı Örneği", *Mizânü'l-Hak: İslâmî İlimler Dergisi*, sayı 11, 2020, s. 406.

77 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 398b; Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, cilt 3, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

78 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 400b.

Avârifü'l-Maârif isimli eseri ile bilinen Şehâbeddin es-Sühreverdî, dönemin önemli müfessir ve muhaddislerindendir. Bu eseri Sünni sufilîğin esaslarını şeriata uygun bir şekilde açıklamak amacıyla yazmıştır.⁷⁹ Karamânî bu eseri daha çok tasavvufî bir bakış açısıyla kaynak olarak kullanmıştır. Bu eserden nefsi duyguların yönetilebilme çabaları konusunda yararlanmıştır. Karamânî “ucb” olarak nitelendirilen yani kendini beğenen kişilerin evvela tanımını yapıp bu konudaki düşüncelerini belirtmiştir. Ardından ucubun ayrılmaz bir parçası olarak görülen kibir duygusunun insan nefsinin ele geçirme konusu işlenmiştir.⁸⁰ Daha sonra ibadet noktasına değinen müellif, misvak kullanımının önemli olduğunu özellikle namaz öncesi abdest alındığı sırada ağzın misvak ile temizlenmesi gerektiğini konu edinerek Müslümanların misvak ile abdest almasını tembihlemiştir.⁸¹

Hanefî fakihlerinin önde gelen isimlerinden biri de Sedîdüddin el-Kâşgarî'dir. *Münyetü'l-muşallî ve gunyetü'l-mübtedî* isimli eserinde ise namaz, abdest ve temizlik gibi ibadetlerin uygulamalarını detaylı olarak ele almıştır.⁸² Eser İbrahim el-Halebî tarafından *Haleb-î Sagîr* ismiyle yeniden kaleme alınarak sonraki dönemlerde sık kullanılan şerhlerden biri olmuştur.⁸³ Karamânî kişilerin iradeleri dışındaki hallerde lazım olan teyemmümle abdest alma şartlarına ilişkin mevzuları Kâşgarî'den aktarmaktadır. İnsanların içinde bulundukları bazı şartların kendi istekleri doğrultusunda olmadığı görüşü önemlidir. Müellifimizde konuyu işlerken kişilerin mevcut durumların karşısında teyemmüm abdesti hangi hallerde alınmalıdır sorusuna açıklık getirmektedir. Kişilerin hastalıklarına göre teyemmümün caiz olup olmadığı gibi konulara bu eserden hareketle açıklık getirmektedir. Özellikle herhangi bir hastalık sebebiyle ya da yaralanma sırasında bu tür bölgeleri mesh edip etmeme gibi konuların işlenmesi ibadetleri yerine getirebilme konusunda son derece dikkat çekicidir.⁸⁴

Türkistan'da dünyaya gelmiş ve Yesevî tarikatı Şeyhi Mansûr'a intisap etmiş olduğu tahmin edilen Hazînî'nin ⁸⁵ *Cevâhirü'l- Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*

79 Süleyman Uludağ, “Avârifü'l-Maârif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, s. 109-110.

80 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 447b; Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, haz. Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, cilt 3, İstanbul, İber Yayınları, 2022.

81 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 424b-435a.

82 Hüseyin Karapınar, “Münyetü'l- Musallî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 32.

83 Osmanlı döneminin namaz, temizlik ve adap konularında en çok ilgi gören eserleri arasındadır. Hüseyin Karapınar, *a.g.e.*, s. 33.

84 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 420a-420b.

85 Nihat Azamat, “*Cevâhirü'l- Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 432.

adlı eserinde başta Ahmet Yesevî olmak üzere Yesevîlik adabı ile tasavvufun esasları, şeyh ve mürit ilişkisi, gibi konuları işlemektedir.⁸⁶ Karamânî tasavvufi eserleri öğretici olarak kullandığından bu kaynaktaki kişilerin özellikle birilerine intisap etmesi hususuna yer vermiştir. Peygamberden sonra ümmetin fırkalara bölündüğünü ve ehl-i sünnet olarak dört halifenin birlikte sevilmesinin Müslüman olmanın gereği olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷ Yine tasavvufun önemli mertebelerinden biri olan mürit-mürşit ilişkisi nasıl olmalı sorusuna açıklık getirilmiştir. Nitekim bu kişilerin her koşulda tam bir teslimiyet içinde birbirlerine bağlı olma konuları da eserden aktarılacak suretiyle metin içinde yer verilmiştir.⁸⁸

4. Edebiyat Kaynakları ve Eserde Yer alan Beyitler

Karamânî'nin eseri her ne kadar tasavvuf ağırlıklı bir ahlak kitabı olsa da içinde edebiyat ve felsefeye dair metinler de yer almaktadır. Eserde sıkça hikâyelere yer verilmekle birlikte, kullandığı edebi eserlerden biri de Nizâmî-i Gencevî'nin Hüsrev ü Şîrîn adlı hikâyesidir. Bu hikâyede Sâsânî Hükümdarı Hüsrev ile Ermeni Prensesi Şîrîn'in aşk hikâyesi ele alınmaktadır.⁸⁹ Karamânî eserinde metnin geneline hâkim olan “salih kadın” tasvirini yaparken ağırlıklı olarak peygamber eşlerini ve kızlarının hikâyelerini öne çıkarmıştır. Ancak bu hikâye ile Müslüman olmayan Mecûsî bir kadının, ölmüş olan eşine bağlılığını ve cömertliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda müellif “sadık kadın/ salih kadın” kavramlarının sadece İslam toplumunda görülmesi amaçlanan bir davranış olmadığını belirterek, aslında daha önceki toplumlarda da bu tür kadınların var olduğuna dikkat çekmektedir.⁹⁰

Mantık alanında da kaynak kullanan müellif, Kâdî Beydâvî'nin *Tavâliu'l-Envâr* adlı eserine Abdurrahman Isfahânî'nin⁹¹ tarafından yapılan *Metâli 'ul-*

86 Mustafa Kara, “Yesevîyye Kültürünü Günümüze Ulaştıranlar ve Cevahirü'l-Ebrar Min Emvâci'l-Bihar”, *Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, 1993, s. 187-196.

87 Hazînî, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler*, haz. Prof. Dr. Cihan Okuyucu- Doç. Dr. Mücahit Kaçar, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2014, s. 109.

88 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 582a.

89 Mustafa Erkan, “Hüsrev ve Şîrîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 19, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, s. 53-55.

90 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 789a-793a; Nizâmî-i Gencevî, *Hüsrev ve Şîrîn*, çev. Sabri Sevsevil, İstanbul, Maarif Basımevi, 1955.

91 Şâfiî fakih ve Eş'ari kelamcısı olup, İslami ilimlerin yanı sıra mantık ilmiyle de ilgilenen bir âlimdir Muhsin Demirci, “Mahmûd b. Abdurrahman Isfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 22, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, s. 509.

Enzâr Şerhü Tavâliu'l-Envâr isimli şerhi kullanmıştır.⁹² Eser, metin içinde mantık konuları ihtiva eden tek kaynaktır. Bu yönüyle işlenen her konuya dair en az bir kaynak eser kullanıldığı görülmektedir.

Alemin var oluş konusu, dünyanın yaratılmadan önceki durumu, gezegenlerin (cisimlerin) bir araya gelmesi gibi konular hakkında filozofların görüşlerine de yer verilmiştir.⁹³ Eflâtun'u, Aristo'nun hocası olmasına rağmen alemin varlığına dair her ikisinin farklı yorumlar getirdiğini belirten Karamânî birbirlerini eleştirdiklerini de ifade etmektedir. Aristo'nun görüşlerini benimseyen ve onun izinden gidenlere İslâm toplumunda neden Meşâyûn adı verildiğini de açıklamaktadır.⁹⁴

Müellif eserinde Türkçe ve Farsça olarak birçok beyte yer vermiştir. Büyük bir çoğunluğu anonim olmakla birlikte içlerinden iki beyit Mevlânâ'nın Mesnevî'sine aittir. Karamânî, toplum içinde insanları harama götürecek davranışlardan kaçınmayı, kişilerin çalgılı yerlere, düğünlere ya da davetlere gitmemeleri gerektiği; içki, zina gibi haram davranışların çok daha ilgi çekici olduğundan bunlardan kaçınılması gerektiğini Mevlânâ'nı şu beytiyle de desteklemektedir.

*Çun garaz âmed hüner pûşîde şod.
Şed hicâb ez dil sûy-ı dîde şod*⁹⁵

Çevirisi: “Garaz çıktı mı ortaya, hüner gizli kalır. Gönülden göze yüz perde çekilir.”

(Garaz çıktı mı ortaya, hüner gizli kalır. Gönülden göze yüz perde çekilir)

Daha sonra insan tipolojisi üzerinde duran Karamânî iyi insandan kötülük, kötü insandan iyilik gelebileceğini ve bu insanların içindeki gaye ile ilgili mutlaka bizim göremediğimiz bir nişan olduğunu Mevlânâ'nın şu dizeleri ile anlatmaktadır;

92 Vezir Harman, “Osmanlı’da Tavâliu'l-Envâr Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 14, sayı 28, 2016, s. 131.

93 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 865b-866b; Kâdî Beydâvî, *Tavâli'u'l-Envâ min Metâli'i'l-Enzâr*, çev. İlyas Çelebi, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014, s. 272.

94 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 865b. Metinde belirtilen “Meşâyûn” kelimesinin kökü Meşâiyye'den gelmektedir. Bu kavram İslâm toplumunda Aristo sistemini temel alan felsefi hareketlere verilen isimdir. Mahmut Kaya, “Meşâiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 29, Ankara, TDV Yayınları, 2004, s. 393-396.

95 Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, çev. Mehmet Kanar, cilt 1, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 53; 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 592b.

Hak çu sîmâ ra muarriḥ hânde est
*Çeşm-i 'ârif sûy-i sîmâ mânde est*⁹⁶

Çevirisi: “Tanrı yüze bildirici demiştir. Arifin gözü yüzde takılıp kalmıştır.”

(Tanrı yüze bildirici demiştir. Arifin gözü yüzde takılıp kalmıştır)

Müellif bunun akabinde Sa’dî Şîrâzî’nin Gülistân’ından yaptığı alıntı ile yukarıda zikredilen beyitlerle bağlantılı olarak âlimlerin insanları yanlış hallerinden döndürmesi gereken bir rehber olmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Âlimün kâmûrânî yu ten perverî koned
*Ühişten gom est kirâ rehberî koned*⁹⁷

Çevirisi: “Keyfine bakar, düşünürse bir âlim kendini. Kaybetmiştir kendini, olur mu hiç başkasının rehberi?”

(Keyfine bakar, düşünürse bir âlim kendini. Kaybetmiştir kendini, olur mu hiç başkasının rehberi?)

Âdâb-ı Menâzil’de doğrudan kişi ve eser ismi verilerek zikredilen beyitler kadar anonim olarak, konularına göre yer verilen beyitler de vardır. Metin içinde yetim çocuklar bahsi üzerinde özellikle duran müellif bu konuda anonim olan şu beyte yer vermiştir;

Yir yüzinde bir yetîm ider figân
Velvelâya düşer ehl-i âsumân

Karamânî kişinin ahlakını düzeltmede en önemli payın hayatta şahit olduğu olaylardan ders çıkarması olduğu yönünde bir bakış açısı getirmektedir. Nitekim bu husus ile bağlantılı olarak yine anonim olan şu beyte yer vermektedir;

İnsân olmadan murâd ‘ibret anlamağımış
Ol ‘ibretten sende yok bir hayvândan betersin

Sonuç

Bu çalışma, Abdülatif Karamânî’nin *Adâb-ı Menâzil* adlı eserini, içerdiği konular ve dayandığı kaynaklar bağlamında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. *Adâb-ı Menâzil*, Osmanlı ahlak eserleri içinde, özellikle kadınlara yönelik olarak yazılmış nadir eserlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Karamânî, tasavvuf ve ahlak temelinde, bireyden başlayarak aile ve topluma uzanan bir ahlaki düzenin tesisini amaçlamış, bu süreci sağlamlaştırmak için geniş bir literatürden faydalanmıştır.

96 Mevlânâ, a.g.e., s. 111; 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 627b-628a.

97 06 Mil. Yz. B. 928, vr. 594a-594b.

Eserde, İslam ahlakına uygun bir toplum düzeni hedeflenmiş ve bu doğrultuda hem dini hem de toplumsal kaynaklardan istifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim tefsirleri, hadis külliyatları ve tasavvuf eserlerinin yanı sıra, ahlak ve felsefe alanındaki klasik İslam eserleri eserin temel referanslarını oluşturmuştur. Bu bağlamda, Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Münzirî'nin *et-Tergîb ve't Terhîb* ve Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Maârif* gibi kaynaklar, Karamânî'nin İslam ahlakını hem bireysel hem de toplumsal düzlemde yorumlamasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, edebi metinlerden yapılan alıntılar, esere hem didaktik hem de estetik bir boyut kazandırmıştır.

Karamânî'nin eseri, Osmanlı toplumundaki ahlaki ve toplumsal değerlerin şekillendirilmesinde önemli bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Özellikle kadınların eğitimi ve toplumsal rollerine yönelik vurgular, dönemin diğer ahlaknâme türlerinden ayrılan bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu eser, sadece kadınlara hitap etmekle kalmayıp, onların aile içindeki ve toplumsal hayattaki konumlarını İslam ahlakı çerçevesinde tanımlamayı hedeflemiştir.

Sonuç olarak, Adâb-ı Menâzil, Osmanlı ahlak yazını ve tasavvuf geleneği açısından önemli bir yere sahiptir. Bu eserin incelenmesi hem dönemin toplumsal yapısını anlamak hem de ahlaknâme geleneğinin Osmanlı'daki gelişimini kavramak açısından kıymetlidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, bu eserin diğer Osmanlı ahlaknâmeleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınması, Osmanlı ahlak anlayışının daha geniş bir perspektiften incelenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Kaynak Eserler ve Yazmalar

Abdüllatif Karamânî, *Âdâb-ı Menâzil*, Milli Kütüphane, 06 Mil. Yz. B. 928.

Ebu Hafs Ömer Semerkandî, *Revnâku'l-Mecâlis*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, 19890755, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/a4abf6e9-51e2-447e-bb4c-4cbc4a432926>, (Erişim Tarihi 14.05.2025)

İnceleme ve Araştırmalar

Akgündüz, Ahmet, "Ahmed b. Muhammed Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 15, İstanbul, TDV Yayınları, 1996.

Aktan, Bilâl, "Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2002.

Âşık Paşa, *Garib-nâme*, haz. Kemal Yavuz, Ankara, Atatürk Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000.

Atalay, Rafet, “H. 922 Tarihli Adâb-ı Menâzil Nüshasının Çeviri Yazılı Metni ve Eserdeki Türkçe Birleşik Fiillerin Yapı ve Anlam İncelemesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa, 2015.

Azamat, Nihat, “Cevâhirü’l- Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1993.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l- ‘Ârifîn, Esmâ’ü’l-Müellifîn ve Âşârü’l-Muşannifîn*, çev. Kilisli Rifat Bilge-İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, Avni Aktuç, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1951.

Bedir, Murteza, “Ebu’l Berekât Neseî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006.

_____, “Vikâyetü’r-Rivâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 48, İstanbul, TDV Yayınları, 2013.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Yekta Saraç, cilt 1, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

Cici, Recep, “İmamzâde Muhammed Bin Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 22, İstanbul, TDV Yayınları, 2000.

Cumbur, Müjgan, “Abdüllâtîf”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001.

Çağrı, Mustafa, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 13, İstanbul, TDV Yayınları, 1996.

Demir, Halis, “Hanefî Fakihî Burhânüşşerîa’nın Vikâye Adlı Eserinin el-İnâye Fî Şerhi Vikâyeti’r-Rivâye Kümenati Şerhi”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat’ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, cilt 1, 2018.

Demiralay Cambaz, Hilal, “Cemalüddin Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî’nin el-Mukaddimetü’l-Gazneviyye Fil-Furû’i’l Hanefiyye Eseri (Tahkik-Tercüme)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Programı, İzmir, 2016.

Demirci, Muhsin, “Mahmûd b. Abdurrahman Isfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 22, İstanbul, TDV Yayınları, 2000.

Demirhan Erdemir, Ayşegül, “Ahlât-ı Erbaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul, TDV Yayınları, 1989.

Dikici, Recep, “Osmanlı Dönemi Karamanlı Âlim ve Edipleri”, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu II*, 2016.

Ebu'l-Berekât Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, çev. Harun Ünal, cilt 2, İstanbul, Ravza Yayınları, 2003.

Ebû'l-Leys-es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-Gâfilin ve Bustânü'l-Ârifin*, çev. Yaman Arıkan, cilt 1, İstanbul, Uyanış Yayınları, 1983.

Erdem, Hüsameddin, “Osmanlı'da Ahlâk ve Ahlâk Risaleleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, sayı 10, 2000.

_____, “Abdüllatif Karamânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul, TDV Yayınları, 1988,

Erkan, Mustafa, “Hüsrev ve Şîrin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 19, İstanbul, TDV Yayınları, 1999.

Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İnsan Yayınları, 1996.

Görmez, Mehmet, “Radiyyüddin Sâgânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 35, İstanbul, TDV Yayınları, 2008.

Hacı Hüseyin Oğlu Mûsâ İznîkî, *Münebbihü'r-Râkıdîn*, haz. Paşa Yavuzarslan, cilt 1-2, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2002.

Harman, Vezir, “Osmanlı'da Tavâliu'l-Envâr Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 14, sayı 28, 2016.

Hazînî, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr İyilerin Dalgalı Denizlerden Çıkardığı İnciler*, haz. Prof. Dr. Cihan Okuyucu- Doç Dr. Mucahit Kaçar, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2014.

İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ali Arslan, cilt 5, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1974.

İmamoğlu Muhammed, *Şir'atü'l-İslâm*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, Sağlam Kitabevi, 1978.

Kâdî Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, çev. Prof. Dr. Sadi Eren, cilt 1, İstanbul, Selsebil Yayınları, 2011.

_____, *Tavâli'u'l-Envâr min Metâli'i'l-Enzâr*, çev. İlyas Çelebi, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Kalaç, Rıdvan- Engin, Hayrullah, “Kelâm Eserlerinde Hadis Kullanımı: -el-Cürçânî’nin Şerhu’l-Mevâkıf ’ı Örneği”, *Mizânü’l-Hak: İslâmi İlimler Dergisi*, sayı 11, 2020.

Kandemir, Mehmet Yaşar, “Münzirî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006.

Kara, Mustafa, “Yesevîye Kültürünü Günümüze Ulaştıranlar ve Cevahirü’l-Ebrar Min Emvâci’l-Bihar”, *Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 1993.

Karapınar, Hüseyin, “Münyetü’l- Musallî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, 2006.

Kasım Bin Seydî El-Hâfız Ankaravî, *Enîsü’l-Celis*, çev. Azmi Bilgin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2009.

Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı, cilt 4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.

Kaya, Mahmut, “Meşâiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 29, Ankara, TDV Yayınları, 2004.

Kınâlızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, haz. Mustafa Koç, İstanbul, Klâsik Yayınları, 2007.

Köse, Fatma-Kaçar, Mücahit, “Şir‘atü’l-İslâm’ın Mütercimi Bilinmeyen Türkçe Bir Tercümesi: Lezzetü’l-İslâm”, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz, 2020.

Küçük, Sezai, “Klâsiklerimiz/ VI, İhyâü Ulûmi’d-Dîn (Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî- ö. 505/ 1111)”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 7, 2001.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, haz. Mehmet Kanar, cilt 1, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.

Nâsîrüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov- Zaur Şükürov, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2007.

Nizamî, *Hüsrev ve Şirin*, çev. Sabri Sevsevil, İstanbul, Maarif Basımevi, 1955.

Öz, Mustafa, “Cemâleddin Aksarâyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1999.

Özkan, Halit, “Süyûtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 38, İstanbul, TDV Yayınları, 2010.

Radiyyüddin Sâgânî, *Meşâriku'l-Envâr*, çev. Enver Baytan, cilt 4, İstanbul, Baytan Kitapevi, 1971.

Seyyid Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî, *Bahrü'l-Ulûm*, trc. Ali Kara, cilt 5, İstanbul, 2000.

Seyyid Şerîf, Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, cilt 3, İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Süyûtî, *Câmiu's- Sagîr*, çev. İsmail Mutlu-Şaban Döğen- Abdülaziz Hamit, cilt 2, İstanbul, Yeni Asya Neşriyat, 1996.

Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, haz. Hasan Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, cilt 3, İstanbul, İber Yayınları, 2022.

Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, çev. Elem İzöz-Müstakim Arıcı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Tatar, Tuba, “Abdüllatif Karamânî'nin Adâb-ı Menâzil'ine Göre Menzil Kavramının Değerlendirilmesi,” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.

Turan, F. Ahsen, “Revnâku'l-Mecâlis”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1989.

Uğur, Mücteba, “el-Câmi'u's-Sagîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1993.

Uludağ, Süleyman, “Avârifü'l-Maârif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul, TDV Yayınları, 1991.

Yazıcı, İshak, “Bahrü'l-Ulûm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul, TDV Yayınları, 1991.

_____, “Ebü'l-Leys Semerkandî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 36, İstanbul, TDV Yayınları, 2009.

Yüce, Nuri, “Zemâşerî Hayatı ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt XXVI, 1993.

Zemâşerî, *el-Keşşâf*, çev. Muhammed Coşkun-Ömer Çelik-Mehmet Erdoğan-Sadrettin Gümüş-Adil Bebek- Murat Sülün-Mehmet Çiçek- Necdet Çağıl, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Zengin, Sevinç, “16. Yüzyıl Toplumunda Çocukluk: Kınâlizâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî'si ile Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'inde Çocuklar”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2021.

Ek-1. Karamânî'nin Ana Kaynak Olarak Kullandığı Eserler

Müellifin İsmi	Eserin İsmi	Eserin Türü
Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî	<i>el-Keşşâf</i>	Tefsir
Ebu'l Berekât Neseî	<i>Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl</i>	Tefsir
Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî	<i>Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl</i>	Tefsir
Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî	<i>Bahrü'l-Ulûm</i>	Tefsir
Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî	<i>et-Tergîb ve't Terhîb</i>	Hadis
Radıyyüddin Sâgânî	<i>Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye</i>	Hadis
Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî	<i>Câmiu's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr</i>	Hadis
İmâm-ı Gazzâlî	<i>İhyâü Ulûmi'd-Dîn</i>	Toplumsal Konular
Ebû'l-Leys es-Semerkandî	<i>Tenbîhü'l-Gâfilin ve Bustânü'l-Ârifîn</i>	Toplumsal Konular
Ebû Hafis 'Ömer İbn Ebu'l-Hasan Nişâbü'rî	<i>Revnâku'l-Mecâlis</i>	Toplumsal Konular
Hafız Ankaravî	<i>Enîsü'l-Celîs</i>	Toplumsal Konular
İmamzâde Muhammed Bin Ebû Bekir	<i>Şir'atü'l-İslâm</i>	Toplumsal Konular
Burhânüşşerîa el-Mahbûbî el-Buhârî	<i>Şerhu'n-Nikâye</i>	Toplumsal Konular
Ahmed b. Muhammed Gaznevî	<i>el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-fürû'i'l-Haneviyye</i>	Toplumsal Konular
Seyyid Şerîf Cürcânî	<i>Şerhu'l-mevâkıf</i>	Toplumsal Konular
Şehâbeddin es-Sühreverdî	<i>Avârifü'l-Maârif</i>	Toplumsal Konular
Sedîdüddin el-Kâşgarî	<i>Münyetü'l-muşallî ve gunyetü'l-mübtedî</i>	Toplumsal Konular
Hazînî	<i>Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr</i>	Toplumsal Konular

Nizâmî-i Gencevî	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Edebiyat
Mevlânâ	<i>Mesnevî</i>	Edebiyat
Sa‘dî Şîrâzî	<i>Gülistân</i>	Edebiyat
Abdurrahman İsfahânî	<i>Metâliu’l-Enzâr Şerhü Tavâli’u’l-Envâr</i>	Mantık

Ek-2. Metin İçinde İsmi Geçen Kaynaklar

Müellifin İsmi	Eserin İsmi	Eserin Türü
Ebû Tâlib el-Mekkî	<i>Kûtü’l Kulûb,</i>	Tasavvuf
Muhammed b. Abdullah Timurtâşî,	<i>Ravzatü’l- Müttekîn</i>	Tasavvuf
Fahrreddin er-Râzî	<i>Tefsîr-i Kebîr</i>	Tefsir
İbn-i Hibbân	<i>es-Sikât</i>	Hadis
Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî Tahâvî,	<i>Şerh-i Tahâvî</i>	Akaid
Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılı	<i>El-İhtiyâr</i>	Fıkıh
Kutbüddîn İznîkî	<i>Mukaddime</i>	Fıkıh
İmâm-ı Muhammed	<i>Câmi’u’l-Kebîr</i>	Fıkıh
Molla Hüsrev	<i>Dürerü’l-Hükkâm fî şerhi Gureri’l-Ahkâm</i>	Fıkıh
İmâm-ı Gazzâlî	<i>et-Dürretü’l Fâhire fî Keşfi ‘Ullûmi’l-Âhire,</i>	Toplumsal Konular
Hacı Paşa	<i>Şifâ-yı Hacı Paşa</i>	Tıp

Ek-3. Âdâb-ı Menâzil’in Yurtiçi ve Yurtdışında Bulunan Nüshaları⁹⁸

Sıra No	Koleksiyon Adı	Eserin Numarası	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi (Hicri)	Yazı Türü
1	06 Mil. Yz. B.	928	970	922	Nesih
2	TTK /Y/0789	0789	338	960	Nesih
3	Hüsrev Paşa	290	187	985	Nesih

98 Yukarıda yer alan tabloda nüshalar bağlı olduğu kütüphaneye göre gruplandırılmamıştır. En eski tarihten en yakın tarihe göre sıralanmıştır.

4	06 Mil. Yz. B	606	310	985	Nesih
5	Orhan Gazi (OR)	677-1		985	Nesih
6	Hacı Mahmud Efendi	4525	208	996	Nesih
7	Nuruosmaniye	2269	208	996	Nesih
8	(Mil. Ktb.)50 Ür	319	221	1007	Nesih
9	TTK Y.	0652	277	1087	Nesih
10	06 Mil. Yz. A.	8605	309	1146	Nesih
11	İÜ.TY.	7181	81	1147	Nesih
12	OR (British Library)	9704	240	1163	Nesih
13	Tırnovalı	846	219	1165	Nesih
14	İÜ. TY.	199	336	1180	Nesih
15	İÜ. TY.	2717	274	1185	Nesih
16	Pertevniyal	449	230	1203	Nesih
17	06 Mil. Yz. A.	1176	285	1213	Talik
18	06 Mil. Yz. A.	5063	258	1836	Talik
19	İÜ. TY.	7201	61	1887	Nesih
20	Atıf Efendi	1725	281	-	Talik
21	Hacı Mahmud Efendi	1564	250	-	Nesih
22	Hüdâyî Efendi	290	260	-	Nesih
23	06 Mil. Yz. A.	4335	144	-	Talik
24	06 Mil. Yz. A.	1022	170	-	Nesih
25	06 Mil. Yz. B.	8697	134	-	Nesih
26	06 Mil. Yz. B.	318	190	-	Nesih
27	06 Mil. Yz. B.	909	210	-	Nesih
28	06 Mil. Yz. B.	1120	310	-	Nesih
29	Burdur	760	257	-	Nesih
30	03 Gedik	17944	251	-	Nesih
31	Afyon Gedik	18116	230	-	Nesih
32	İ.Ü TY.	4176	180	-	Nesih

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların her birisinin mevcut araştırmaya katkısı %50 oranındadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.